ISSN 2181-7839

XALQ TA'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

Muassis:
O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi

PUBLIC EDUCATION

SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PRESCHOOL AND SCHOOL EDUCATION
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

2026

5-son
(Sentabr-Oktabr)

Jurnal 1918-yil dekabr oyidan chiqa boshlagan
O'zMAA tomonidan 2013-yil 4-martda qaytadan ro'yxatga olinib, 0104-raqamli guvohnoma berilgan.

TOSHKENT

MUNDARIJA

		TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI
O. Ganiyev	4	Ta'lim tizimida korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirish: jamoatchilik fikri asosida empirik tahlil
M. Pardayeva	13	Yangi o'quv yilining dastlabki 30 kunida maktab boshqaruvi: strategik ustuvorliklar va boshqaruv amaliyotining diagnostik tahlili
A. Xolmurodov	22	Pedagog kadrlar bilan ta'minlash va ularning kasbiy rivojlanish tizimini takomillashtirish: muammolar, huquqiy asoslar va istiqboldagi yo'nalishlar (Maktabgacha va maktab ta'limi tizimi misolida)
X. Nurmetov	26	Ta'lim tizimini raqamlashtirish sharoitida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik asoslari
U. Xasanov	30	Raqamli ta'lim muhitida bo'lajak pedagoglarning raqamli madaniyatini rivojlantirish asosida kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish
U. Toxirov	33	Bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda "PBL" va "Sun'iy intellekt" vositalarini birgalikda qo'llashning pedagogik muammolari va ularning yechimlari
D. Kamoljonova	38	Mutolaa sotsiometrik munosabatlarni shakllantiruvchi madaniy vosita sifatida
B. A'zamov	42	Multimedia texnologiyalari orqali talabalarda raqamli kompetentlikni rivojlantirish
R. Quziyev	46	O'smir yoshdagi o'quvchilarni ijtimoiylashtirish jarayonida axborotlar bilan ishlash madaniyatini shakllantirishning tarbiyaviy ahamiyati
D. Mo'ydinova	50	Talabalarda shaxsiy e'tiqodini shakllantirish texnologiyasi
		TA'LIM VA TARBIYA METODIKASI
Z. Taxirov	53	Uslubiyatning fonetik vositalari
D. Il'yasova	58	Bolalar adabiyoti vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining estetik didini shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati
N. Kamolova	61	Kimyo ta'limida o'quvchilarning ilmiy tafakkurini rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari
M. Kenjayeva	70	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish bosqichlari
D. Sadikov	74	Organik kimyo darslarida laboratoriya mashg'ulotlarini raqamli texnologiyalar asosida tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari
		ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI
M. Sayidova	79	Ta'lim muassasalarida zamonaviy texnologik ta'lim mazmunida ilg'or texnologiyalarning aks etishi
J. Buriyev	83	Raqamli ta'lim muhitida talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirish
U. Toxirov	86	Oliy ta'lim jarayonida muammoli ta'lim (pbl) texnologiyasi bilan sun'iy intellekt vositalarini integratsiyalashning pedagogik salohiyati

N. Temirov, X. Sirojiddinova	91	O‘quv jarayonini rivojlantirishda sun’iy intellektdan foydalanish
		TA’LIMDA MENEJMET
Q. Almardanov	94	Maktab rahbarlarining boshqaruv kompetensiyasini takomillashtirish orqali ta’lim sifatini oshirish jarayonlarini optimallashtirish
		TA’LIMDA IQTISODIOT VA MOLIYALASHTIRISH
N. Boymuradov	103	Maktabgacha ta’lim tashkilotida moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda moliyaviy boshqaruv modeli
A. Boltaev	109	Tizimli yondashuv asosida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida byudjetdan tashqari mablag‘larni jalb qilish va ularni samarali boshqarish
		MALAKA OSHIRISH VA QAYTA TAYYORLASH
N. Dushayeva	115	Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida pedagogik etikani shakillantirish vositalari va shartlari
		PSIXOLOGIYA
X. Toshturdieva	119	Umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarini deontologik qobiliyatlarini shakllantirishning hozirgi holati
M. Muzaffarova	127	Raqamli jamiyat sharoitida boshlang‘ich maktab o‘quvchilarining raqamli sotsializatsiyasi va ota-onalik kompetentligining psixologik-pedagogik determinantlari
D. Adilova	131	Jamoadagi konfliktlarni boshqarish va ularni konstruktiv murosaga olib kelishning zamonaviy mexanizmlari
		ATROF-MUHIT MUHOFAZASI VA EKOLOGIK XAVFSIZLIK
D. Zayniddinova	135	Markaziy osiyoda suv resurslari muammosi va barqaror boshqaruv strategiyalari
		QIYOSIY PEDAGOGIKA
D. Xoliqulova	138	Mehrli maktab o‘quvchilarining ijtimoiy moslashuvchanlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning xorijiy tajribasi

Otabek GANIYEV,
O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Korrupsiyaga qarshi kurashish va ichki nazorat bo'limi boshlig'i o'rinbosari

TA'LIM TIZIMIDA KORRUPSIYAGA QARSHI IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH: JAMOATCHILIK FIKRI ASOSIDA EMPIRIK TAHLIL

Annotatsiya

Maqolada ta'lim tizimida korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirish masalasi jamoatchilik fikri asosida tahlil qilingan. Tadqiqot 14 ta hududdan 113 188 nafar respondent ishtirokida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga asoslangan. Korrupsiyaga qarshi immunitetning axloqiy-qadriyatli, huquqiy-xabardorlik, xulq-atvor, institutsional va ijtimoiy-jamoaviy komponentlari tahlil qilinib, ularni shakllantirishning ustuvor yo'nalishlari aniqlangan. Tadqiqot natijalari korrupsiyaga qarshi immunitetni faqat shaxsiy munosabat emas, balki halollik, huquqiy xabardorlik, korrupsiyaga murosasiz xulq-atvor, shaffof boshqaruv va jamoatchilik ishtiroki uyg'unligi asosida shakllantirish zarurligini ko'rsatdi.

Tayanch so'zlar. Korrupsiya, korrupsiyaga qarshi immunitet, ta'lim tizimi, maktab, maktabgacha ta'lim, jamoatchilik fikri, halollik, shaffoflik, hisobdorlik, meritokratiya, manfaatlar to'qnashuvi, korrupsiya xavfi.

В статье анализируется вопрос формирования антикоррупционного иммунитета в системе образования на основе общественного мнения. Исследование основано на результатах опроса, в котором приняли участие 113 188 респондентов из 14 регионов. Проанализированы морально-ценностный, право просветительский, поведенческий, институциональный и социально-общественный компоненты антикоррупционного иммунитета, а также определены приоритетные направления их формирования. Результаты исследования показывают, что антикоррупционный иммунитет следует рассматривать не только как личное отношение к коррупции, но и как интеграцию честности, правовой осведомлённости, нетерпимости к коррупции, прозрачного управления и общественного участия.

Ключевые слова. Коррупция, антикоррупционный иммунитет, система образования, школа, дошкольное образование, общественное мнение, честность, прозрачность, подотчётность, меритократия, конфликт интересов, коррупционные риски.

This article analyzes the formation of anti-corruption immunity in the education system based on public opinion. The study is based on the results of a survey involving 113,188 respondents from 14 regions. The moral-value, legal-awareness, behavioral, institutional, and social-community components of anti-corruption immunity were analyzed, and priority areas for their development were identified. The findings indicate that anti-corruption immunity should not be viewed merely as an individual attitude, but rather as an integrated combination of integrity, legal awareness, intolerance toward corruption, transparent governance, and public participation.

Key words. Corruption, anti-corruption immunity, education system, school, preschool education, public opinion, integrity, transparency, accountability, meritocracy, conflict of interest, corruption risk.

Korrupsiya jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi murakkab institutsional hodisa bo'lib, uning ta'lim tizimida namoyon bo'lishi alohida xavfli hisoblanadi. Chunki ta'lim sohasida korrupsiya nafaqat moliyaviy resurslarning samarasiz yoki noqonuniy taqsimlanishiga, balki inson

kapitali sifati, ta’lim olish imkoniyatlarining tengligi, pedagogik kasbning nufuzi va ta’lim muassasalariga bo‘lgan ishonchning pasayishiga ham olib kelishi mumkin.

Hallak va Poisson ta’lim sohasida korrupsiya tenderlarni soxtalashtirish, mablag‘larni o‘zlashtirish, noqonuniy to‘lovlar, pedagoglarni ishga qabul qilish va lavozimga ko‘tarishda pora, akademik firibgarlik kabi turli shakllarda namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi. Mualliflar ta’limda korrupsiya muammolarini aniqlashda perception surveys – jamoatchilikning korrupsiyani idrok etishi va unga munosabatini o‘rganuvchi so‘rovnomalardan foydalanishni ham muhim instrument sifatida ko‘rsatgan [1].

Ta’limda korrupsiyaning oldini olish masalasi, shuningdek, shaffoflik va hisobdorlik bilan bevosita bog‘liq. UNESCOning Ta’limni rejalashtirish xalqaro instituti ta’lim sohasida korrupsiya moliyalashtirish, xodimlarni ishga qabul qilish va lavozimga ko‘tarish, o‘quv materiallarini yetkazib berish hamda o‘quvchilarni qabul qilish kabi jarayonlarning turli bosqichlarida yuzaga kelishi mumkinligini qayd etadi. Shuning uchun ta’limda yaxshi boshqaruv, shaffoflik va hisobdorlik korrupsiyaning oldini olishning muhim shartlari sifatida qaraladi [5, 7].

Korrupsiyaga qarshi kurashishning institutsional jihatini tushunishda Kaufmann, Kraay va Mastruzzi tomonidan ishlab chiqilgan Worldwide Governance Indicators yondashuvi ham muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Mualliflar boshqaruv sifatini Voice and Accountability, Political Stability and Absence of Violence, Government Effectiveness, Regulatory Quality, Rule of Law va Control of Corruption kabi olti o‘lchov orqali baholagan. 2003-yilgi tadqiqotda 199 mamlakat va hudud bo‘yicha 1996, 1998, 2000- va 2002-yillar uchun ko‘rsatkichlar shakllantirilgan bo‘lib, ular yuzlab perception variables va 25 ta ma’lumot manbasiga asoslangan [2, 3].

Mazkur yondashuvdan ta’lim tizimi darajasida foydalanilganda korrupsiyaga qarshi immunitetni ham jamoatchilikning xabardorligi, hisobdorlikka munosabati, qonun ustuvorligi, korrupsiya haqida xabar berishga tayyorligi va institutsional shaffoflik bilan bog‘lash mumkin.

Shu nuqtayi nazardan tadqiqotning asosiy maqsadi – ta’lim tizimida korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirish holatini jamoatchilik fikri asosida empirik tahlil qilish hamda uning asosiy komponentlarini aniqlashdan iborat.

“Immunitet” tushunchasi dastlab biologik fanlar doirasida organizmning tashqi zararli ta’sirlarga qarshi turish qobiliyatini ifodalagan bo‘lsa, keyinchalik mazkur tushuncha psixologiya, sotsiologiya, huquqshunoslik va pedagogikada ham qo‘llanila boshladi. Ushbu tadqiqotda korrupsiyaga qarshi immunitetni insonning korrupsiyaviy ta’sirni anglashi, uni rad etishi, korrupsiyaga moyil vaziyatlarda barqaror axloqiy-huquqiy pozitsiyani saqlashi va zarur hollarda belgilangan mexanizmlar orqali unga qarshi harakat qilishi bilan bog‘liq integrativ sifat sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq.

Bunday yondashuv OECDning public integrity bo‘yicha ta’lim konsepsiyasi bilan ham uyg‘un. OECD maktab ta’limi orqali korrupsiyaga qarshi bilim, qadriyat, ko‘nikma va qonun ustuvorligiga hurmatni shakllantirishni jamoat halolligi madaniyatini rivojlantirishning muhim vositalaridan biri sifatida ko‘radi [4].

Bizningcha, ta’lim tizimida korrupsiyaga qarshi immunitetni faqat “korrupsiyani yomon deb bilish” bilan belgilash metodologik jihatdan yetarli emas. U kamida beshta o‘zaro bog‘liq komponentdan tashkil topishi lozim:

Axloqiy-qadriyatli komponent – halollik, adolat va korrupsiyaga murosasizlik.

Huquqiy-xabardorlik komponenti – qonunchilik, huquq va majburiyatlar, xabar berish mexanizmlarini bilish.

Xulq-atvor komponenti – korrupsiyaviy taklifni rad etish va korrupsiya holati haqida xabar berishga tayyorlik.

Institutsional komponent – shaffoflik, meritokratiya, manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish, ichki nazorat.

Ijtimoiy-jamoaviy komponent – ota-onalar, aholi, pedagoglar va boshqa manfaatdor tomonlarning korrupsiyaga qarshi jarayonlarda ishtiroki.

Shunday qilib, korrupsiyaga qarshi immunitetni shaxsiy fazilat va institutsional muhitning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanuvchi integrativ tizim sifatida qarash mumkin.

Tadqiqotda maktabgacha va maktab ta’limi tizimida faoliyat yuritayotgan turli darajadagi xodimlar, aholi hamda ota-onalar o‘rtasida o‘tkazilgan anonim so‘rovnoma natijalaridan foydalanildi. So‘rovnoma O‘zbekiston Respublikasining 14 ta hududini qamrab olgan va unda jami 113 188 nafar respondent ishtirok etgan. Hududlar kesimida eng ko‘p ishtirokchilar Farg‘ona viloyati - 20 176 nafar, Toshkent viloyati - 17 672 nafar, Surxondaryo viloyati - 15 466 nafar, Andijon viloyati - 11 876 nafar va Namangan viloyati - 10 378 nafarni tashkil etgan [9].

Respondentlarning asosiy qismi umumiy o‘rta ta’lim muassasalari xodimlari - 76 962 nafar, maktabgacha ta’lim tashkilotlari xodimlari - 29 651 nafardan iborat bo‘lgan. Qolgan ishtirokchilar boshqa tizim tashkilotlari, tuman/shahar bo‘limlari, oliy ta’lim muassasalari, maktabdan tashqari ta’lim tashkilotlari va hududiy boshqarmalar vakillarini qamrab olgan [9].

Tadqiqotda deskriptiv statistik tahlil, qiyosiy tahlil, mazmuniy guruhlash va konseptual interpretatsiya usullaridan foydalanildi. So‘rovnoma natijalari korrupsiyaga qarshi immunitetning yuqorida ko‘rsatilgan besh komponenti asosida guruhlandi.

So‘rovnoma natijalari va ularning tahlili. Axloqiy-qadriyatli komponent: halollik va korrupsiyaga murosasizlik. So‘rovnomaning ikkinchi savolida korrupsiyaning oldini olishda qaysi omil eng muhim ahamiyatga ega ekanligi so‘ralgan. Natijalarda halollik 65 097 nafar, ya’ni qayta hisoblangan holda 57,51% respondent tomonidan birinchi o‘ringa qo‘yilgan. Samarali nazorat tizimi 15,19%, kasbiy bilim va malaka 10,68%, ta’lim va tarbiya 10,39%, mas’uliyat esa 6,22 % ulushga ega bo‘lgan [9].

Bu natija korrupsiyaning oldini olishda respondentlar ongida shaxsiy axloqiy pozitsiya institutsional nazoratdan oldingi omil sifatida qabul qilinayotganini ko‘rsatadi. Biroq halollikning yuqori baholanishi avtomatik ravishda korrupsiyaga qarshi xulq-atvor shakllanganini anglatmaydi. Buni keyingi savollar natijalari bilan qiyoslash muhim.

Xususan, “tashkilotingizda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabat shakllangan deb hisoblaysizmi?” degan savolga 51 051 nafar, ya’ni 45,10% respondent “ha”, 62 137 nafar (54,90%) esa “yo‘q” deb javob bergan. Bu ikki natija o‘rtasida juda muhim tafovut mavjud: respondentlar korrupsiyaning oldini olishda halollikni eng muhim omil, deb baholagan bo‘lsalar-da, tashkilot muhitida korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabat yetarlicha shakllangan, degan fikrni bildirganlar ulushi 45,10%dagina qolgan [9].

Demak, individual qadriyatni e’tirof etish bilan institutsional muhitda mazkur qadriyatning amalda namoyon bo‘lishi o‘rtasida tafovut mavjud.

Bu natija asosida korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirishda halollik g‘oyasini targ‘ib qilishning o‘zi yetarli emas balki uni tashkilotning kundalik boshqaruv amaliyoti, rahbarlik uslubi va qaror qabul qilish mexanizmlariga integratsiya qilish zarur.

Huquqiy-xabardorlik komponenti: xabar berish mexanizmlari. So‘rovnomaning 4-savolida korrupsion holatlar to‘g‘risida xabar berishga mo‘ljallangan aloqa kanallaridan xabardorlik o‘rganilgan. 77 776 nafar (68,71%) respondent bunday kanallardan xabardorligini, 35 412 nafar (31,29%) esa xabardor emasligini bildirgan [9].

Bu natija ta’lim tizimi ishtirokchilarining aksariyat qismi korrupsiya haqida xabar berishning mavjud mexanizmlari to‘g‘risida ma’lumotga ega ekanini ko‘rsatadi. Biroq har uch respondentdan qariyb biri bunday kanallardan xabardor emasligi ushbu yo‘nalishda axborot-kommunikatsiya ishlarini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

5-savolda korrupsiya haqida xabar bergan shaxslarning huquqlari yetarli himoya qilinadimi, degan savolga 87 832 nafar (77,60%) “ha”, 25 356 nafar (22,40%) “yo‘q” deb javob bergan [9].

6-savolda esa respondentlarning 80 799 nafari (71,38%) korrupsiya haqida xabar beruvchi shaxslarni himoya qilish, ularni rag‘batlantirish va kafolatlar bo‘yicha cheklovlar haqida xabardorligini bildirgan. Bu ko‘rsatkichlar huquqiy-xabardorlik komponenti nisbatan yaxshi shakllanganini ko‘rsatadi. Lekin huquqiy bilimning mavjudligi bilan amaliy harakat o‘rtasida farq bor-yo‘qligini 8-savol natijalari ko‘rsatadi.

Xulq-atvor komponenti: korrupsiya haqida xabar berishga tayyorlik. “Korrupsiya haqida xabar berishga shaxsan sizga qaysi omil to‘sqinlik qilishi mumkin?” degan savolga respondentlarning 59,35%i hech qanday to‘siq yo‘q deb javob bergan. Biroq 10,15% murojaat qaerga va qanday tartibda qilinishi bo‘yicha ma’lumotga ega

emasligini, 9,33% tazyiq yoki salbiy oqibatlardan qo‘rqishini, 9,26% murojaat natijasiga ishonchsizlikni, 6,08% anonimlik ta’minlanmasligini va 5,83% befarqlikni qayd etgan [9].

Bu yerda muhim ilmiy xulosa paydo bo‘ladi. Respondentlarning katta qismi xabar berishga to‘siq yo‘qligini aytsa-da, jami qariyb 40% atrofidagi javoblar turli institutsional, axborotiy va psixologik to‘siqlarni ko‘rsatadi.

Shunday qilib, korrupsiyaga qarshi immunitetning xulq-atvor komponenti faqat “korrupsiyaga qarshiman” degan pozitsiya bilan emas, balki: xabar berishni bilish → himoyaga ishonish → salbiy oqibatdan qo‘rqmaslik → amalda xabar berish zanjiri orqali shakllanadi.

Institutsional immunitet: korrupsiya xavflari va boshqaruv jarayonlari. So‘rovnomaning 7-savolida manfaatlar to‘qnashuvi bilan bog‘liq holatlar o‘rganilgan. 90 165 nafar (79,66%) respondent bunday holatlar mavjud emasligini, 23 023 nafar (20,34%) esa mavjudligini bildirgan [9]. 20 foizdan ortiq respondentning manfaatlar to‘qnashuvi bilan bog‘liq holatlarni qayd etishi institutsional profilaktika uchun jiddiy signal sifatida baholanishi lozim. Chunki manfaatlar to‘qnashuvi korrupsiyaning o‘zi bo‘lmasligi mumkin, ammo u nazoratsiz qolgan taqdirda korrupsiyaviy qarorlar uchun sharoit yaratishi mumkin.

So‘rovnomaning 12-savoli korrupsiya xavflari nisbatan ko‘proq uchraydigan faoliyat sohalarini aniqlashga qaratilgan. Eng yuqori ko‘rsatkich ishga joylashish bilan bog‘liq bo‘lib, 57 158 nafar respondent mazkur sohani tanlagan. Keyingi o‘rinlarda lavozim pog‘onasini oshirish – 12 926 nafar, davlat va boshqa mukofotlarga tavsiya qilish – 10 367 nafar, o‘qituvchilarga dars soatini taqsimlash – 6 912 nafar, o‘quvchini ko‘chirish – 6 493 nafar, davlat xaridlarini amalga oshirish – 6 223 nafar, maktabgacha ta’lim muassasalariga tarbiyalanuvchilarni qabul qilish – 5 387 nafar, o‘quvchilarni 1-sinfga qabul qilish – 4 322 nafar hamda malaka oshirish – 3 400 nafarni tashkil etgan [9].

Mazkur natijalar juda muhim. Chunki ular korrupsiya xavflari asosan inson resursi va boshqaruv qarorlari bilan bog‘liq jarayonlarda ko‘proq idrok etilayotganini ko‘rsatadi.

Bu Hallak va Poissonning ta’limda korrupsiya xavflari xodimlarni ishga qabul qilish, lavozimga ko‘tarish, moliyaviy resurslar va boshqa boshqaruv jarayonlarida yuzaga kelishi mumkinligi haqidagi yondashuvi bilan uyg‘un [1, 5]. Demak, ta’lim tizimida korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirishda rahbarlarning kadrlar bilan ishlash, resurslarni taqsimlash va qaror qabul qilish kompetensiyalari alohida ahamiyat kasb etadi.

Meritokratiya va korrupsiyaga qarshi institutsional immunitet. So‘rovnomaning 13-savolida maktabgacha va maktab ta’limi tizimiga ishga kirishda meritokratiya tamoyilining amal qilishi baholangan. 42 675 nafar (37,70%) respondent “ha, to‘liq”, 59 574 nafar (52,63%) “qisman”, 10 939 nafar (9,66%) esa “yo‘q” deb javob bergan [9]. Bu natijaga ko‘ra, respondentlarning yarmidan ko‘pi meritokratiya tamoyili qisman amalga oshirilayotganini ta’kidlagan. Demak, ta’lim tizimida kadrlarni tanlash va ishga qabul qilish jarayonlarida ob’ektivlik va shaffoflikni kuchaytirish uchun hali imkoniyat mavjud.

Mazkur natija 12-savol bilan ham mantiqan bog‘liq: korrupsiya xavfi eng yuqori deb baholangan jarayon – ishga joylashish. Shu bilan birga, meritokratiyaning to‘liq amal qilishiga ishonch bildirganlar ulushi 37,70%ni tashkil etmoqda.

Bu ikki natija birgalikda kadrlar siyosati ta’lim tizimida korrupsiyaga qarshi immunitetning eng muhim institutsional nuqtalaridan biri ekanini ko‘rsatadi.

Korrupsiya xavflarining tizim darajasidagi taqsimoti. 14-savolda korrupsiya holatlari tizimning qaysi darajasida ko‘proq uchrashi mumkinligi o‘rganilgan. Respondentlar orasida ta’lim muassasalari va tashkilotlarida korrupsiya holatlari nisbatan ko‘proq uchraydi, degan javobni 31 756 nafar (28,06%) tanlagan. Vazirlik tizimidagi boshqa tashkilotlar – 23 877 nafar (21,09%), viloyat darajasi – 20 335 nafar (17,97%), tuman darajasi – 19 125 nafar (16,90%), vazirlik markaziy apparati – 16 582 nafar (14,65%), maktab va bog‘chalar darajasi esa 1 513 nafar (1,34%) tomonidan tanlangan [9].

Bu natijalarni ehtiyotkorlik bilan talqin qilish kerak. So‘rovnoma real korrupsiya holatlarining statistik sonini emas, respondentlarning idrokini aks ettiradi. Shuning uchun ushbu ma’lumotlar “korrupsiya aynan shu darajada ko‘proq sodir bo‘ladi” degan qat’iy xulosa uchun emas, balki korrupsiya xavfi qaysi boshqaruv nuqtalarida yuqori deb qabul qilinayotganini aniqlash uchun xizmat qiladi.

Bu jihat Hallak va Poissonning perception survey yondashuvi bilan ham uyg‘un: idrok so‘rovnomalari korrupsiyaning mavjudligi haqida bevosita jinoiy statistika o‘rnini bosmaydi, ammo korrupsiya xavflarini aniqlash va profilaktik siyosatni yo‘naltirish uchun muhim axborot beradi [1, 5].

Korrupsiyaga qarshi chora-tadbirlar samaradorligi. 11-savolda korrupsiyaning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar samaradorligi baholangan. Absolyut sonlar asosida qayta hisoblanganda, 54 983 nafar (48,58%) respondent ularni “yaxshi”, 45 503 nafar (40,20%) “qoniqarli”, 12 702 nafar (11,22%) esa “qoniqarsiz” deb baholagan [9].

Bu natija, bir tomondan, korrupsiyaga qarshi chora-tadbirlarga ijobiy baho berilayotganini ko‘rsatadi. Ikkinchi tomondan, “yaxshi” va “qoniqarli” baholar o‘rtasidagi katta ulush korrupsiyaga qarshi siyosatni yanada institutsionallashtirish zaruratini ko‘rsatadi.

15-savolda korrupsiya holatlarini aniqlash darajasi baholanganda 50 895 nafar (44,97%) “qoniqarli”, 46 597 nafar (41,17%) “yaxshi”, 15 696 nafar (13,87%) “qoniqarsiz” degan javobni bergan [9].

Demak, profilaktika va aniqlash mexanizmlariga nisbatan ijobiy munosabat mavjud bo‘lsa-da, respondentlarning salmoqli qismi ularni faqat “qoniqarli” darajada baholamoqda. Bu korrupsiyaga qarshi tizimni mukammal ishlayotgan tizim emas, balki takomillashtirish imkoniyatlari mavjud bo‘lgan tizim sifatida baholashga asos beradi.

Noqonuniy yig‘imlar va ta’limda kundalik korrupsiya xavfi. 16-savol natijalari ham alohida ahamiyatga ega. Xizmat vazifalarini bajarish jarayonida noqonuniy yig‘imlar, shaxsiy xarajatlarni qoplash, majburiy obuna yoki boshqa noqonuniy moliyaviy talablarga duch kelmaganlar 75 457 nafar (66,67%), duch kelganlar esa 37 731 nafar (33,33%)ni tashkil etgan [9].

Bu natija ta’lim tizimida korrupsiyaga qarshi immunitetning institutsional komponenti uchun jiddiy ahamiyatga ega. Chunki respondentlarning uchdan bir qismiga yaqini bunday holatlarga duch kelganini bildirgan.

Bu yerda korrupsiyaga qarshi immunitetning profilaktik funksiyasi namoyon bo‘ladi. Ya’ni tizimda korrupsiyaga qarshi immunitet shakllangan bo‘lsa, noqonuniy talablar nafaqat sodir etilmasligi, balki ularga nisbatan murosasiz munosabat ham shakllanishi kerak.

Pedagogik muhit va inson qadr-qimmati. 17-savolda pedagoglar va o‘quvchilarning sha’ni va qadr-qimmatini kamsitish holatlariga guvoh bo‘lish holati o‘rganilgan. 74 837 nafar (66,12%) respondent bunday holatga guvoh bo‘lmaganini, 38 351 nafar (33,88%) esa guvoh bo‘lganini bildirgan. Bu savol to‘g‘ridan-to‘g‘ri korrupsiya haqida bo‘lmasa-da, korrupsiyaga qarshi immunitetning axloqiy-pedagogik muhitini tushunish

uchun muhimdir. Chunki inson qadr-qimmatini hurmat qilish, adolatli munosabat, bosim va kamsitishga murosasizlik ta’lim muassasasida halollik madaniyatining muhim qismlaridir. Shu sababli korrupsiyaga qarshi immunitetni faqat moliyaviy va huquqiy xavflar bilan cheklash emas, balki pedagogik etika va inson qadrini himoya qilish muhiti bilan bog‘lash zarur.

Nodavlat ta’lim va davlat-xususiy sheriklikda korrupsiya xavfi. 18-savolda nodavlat ta’lim muassasalari va davlat-xususiy sheriklik loyihalariga oid ruxsat berish jarayonlarida korrupsiya xavfi mavjudligi o‘rganilgan. 69 458 nafar (61,37%) respondent bunday xavf mavjud emasligini, 43 730 nafar (38,63%) esa mavjudligini bildirgan.

38,63 foizlik ko‘rsatkichni e’tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi. Bu jamoatchilikning qariyb uchdan biridan ko‘prog‘iga yaqini ruxsat berish va tartibga solish jarayonlarida korrupsiya xavfini ko‘rayotganini anglatadi.

Bu natija Kaufmann, Kraay va Mastruzzining Regulatory Quality tushunchasi bilan bog‘lanishi mumkin. Ular mazkur indikator orqali davlatning samarali siyosat va tartibga solish mexanizmlarini ishlab chiqish va amalga oshirish qobiliyatini baholaydilar [2,3].

Demak, ta’limda korrupsiyaga qarshi immunitetning institutsional komponenti nafaqat ichki nazorat, balki tartibga solish jarayonlarining ochiqligi va shaffofligini ham qamrab olishi lozim.

Attestatsiya va malaka toifalarini berishda shaffoflik. Maqoladagi eng ijobiy natijalardan biri 19-savolda kuzatildi. Maktabgacha, umumiy o‘rta va maktabdan tashqari ta’lim tashkilotlari pedagog kadrlarini attestatsiyadan o‘tkazish hamda malaka toifalari berish jarayonlari xolis va shaffof o‘tkaziladimi, degan savolga 91 825 nafar (81,13%) respondent “ha, shaffof”, 21 363 nafar (18,87 foiz) esa “yo‘q, shaffof emas” deb javob bergan [9].

Bu ko‘rsatkich ta’lim tizimida ayrim boshqaruv jarayonlarida shaffoflikka nisbatan jamoatchilik ishonchi yuqori ekanini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, 18,87 foizlik ulush ham ahamiyatli. Chunki har besh respondentdan qariyb biri attestatsiya va malaka toifasi berish jarayonlarini shaffof deb hisoblamagan. Demak, ijobiy natijani qayd etish bilan birga, shaffoflikka ishonchni yanada mustahkamlash zarur.

Korrupsiyaga qarshi immunitetning empirik-konseptual modeli. Yuqoridagi natijalarni umumlashtirish korrupsiyaga qarshi immunitetni quyidagi zanjir asosida tushunish imkonini beradi:

Ushbu jarayonni besh komponentli model sifatida ifodalash mumkin:

Komponent	Empirik ko‘rsatkichlar	So‘rovnoma natijalari
Axloqiy-qadriyatli	Halollik, murosasizlik	Halollik - 57,51%; murosasiz muhit shakllangan - 45,10%
Huquqiy-xabardorlik	Xabar berish kanallari, himoya mexanizmlari	68,71%; 77,60%; 71,38%
Xulq-atvor	Xabar berishga tayyorlik, to‘siqlar	59,35% - to‘siq yo‘q
Institutsional	Manfaatlar to‘qnashuvi, meritokratiya, korrupsiya xavflari, shaffoflik	20,34% - manfaatlar to‘qnashuvi bor; 52,63% - meritokratiya qisman
Ijtimoiy-jamoaviy	Ogohlik, xabar berish, jamoatchilik ishtiroki	Xabar berish mexanizmlaridan 68,71% xabardor

Bu modelda muhim jihat shundaki, komponentlar bir-biridan mustaqil emas. Masalan, huquqiy mexanizm mavjud bo‘lsa-yu, shaxs undan xabardor bo‘lmasa, uning profilaktik samarasi pasayadi. Aksincha, shaxs korrupsiyaga murosasiz bo‘lsa-yu, xabar berish mexanizmiga ishonmasa, uning axloqiy pozitsiyasi amaliy harakatga aylanmasligi mumkin.

Shu sababli korrupsiyaga qarshi immunitetni “bilish – ishonish – rad etish – xabar berish – jamoaviy nazorat” zanjiri sifatida talqin qilish mumkin.

Olingan natijalar Hallak va Poissonning ta’limda korrupsiyani o‘rganishda perception surveysdan foydalanish zarurligi haqidagi yondashuvini empirik jihatdan rivojlantirish imkonini beradi. Ular ta’limda korrupsiya xavflarini aniqlash bilan bir qatorda shaffof tartibga solish, hisobdorlikni kuchaytirish va boshqaruv salohiyatini oshirish korrupsiyasiz ta’lim tizimini shakllantirishda muhimligini ta’kidlaydi [1].

Tadqiqot natijalari ham shuni ko‘rsatadiki, ta’lim tizimida korrupsiyaga qarshi immunitet faqat shaxsning axloqiy pozitsiyasiga bog‘liq emas. Masalan, respondentlarning 57,51 foizi korrupsiyaning oldini olishda halollikni eng muhim omil deb baholagan bir paytda, tashkilotda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabat to‘liq shakllangan, deb hisoblovchilar 45,10 foizni tashkil etgan. Bu shaxsiy qadriyatlar va institutsional muhit o‘rtasidagi farqni ko‘rsatadi.

Kaufmann, Kraay va Mastruzzining governance yondashuvida ham boshqaruv sifati faqat korrupsiyani nazorat qilish bilan cheklanmay, hisobdorlik, tartibga solish sifati va qonun ustuvorligi kabi o‘zaro bog‘liq komponentlar orqali tushuntiriladi [3].

Bu yondashuvni ta’lim muassasasi darajasiga moslashtirganda maktab rahbarining korrupsiyaga qarshi immuniteti ham uchta asosiy darajaga ajratilishi mumkin:

1. Shaxsiy daraja – halollik, adolat, mas’uliyat va korrupsiyaga murosasizlik;

2. Kasbiy-boshqaruv darajasi – meritokratiya, manfaatlar to‘qnashuvini boshqarish, shaffof qaror qabul qilish, resurslarni adolatli taqsimlash;

3. Institutsional-ijtimoiy daraja – hisobdorlik, jamoatchilik nazorati, xabar berish kanallari va ochiq ma’lumotlar.

OECD ta’lim tizimida halollikni kuchaytirish uchun korrupsiyaga qarshi bilimlar bilan birga qadriyatlar va qonun ustuvorligini o‘qitishni ham muhim deb hisoblaydi [4]. UNESCO va UNODCning 2024 yilgi yondashuvida ham ta’lim yoshlarda halollik, bilim, ko‘nikma va qadriyatlarni shakllantirish orqali korrupsiyaga qarshi faol pozitsiyani rivojlantirishi mumkinligi ta’kidlangan [7].

Shuning uchun maktabgacha va maktab ta’limi tizimida korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirish korrupsiyaga qarshi targ‘ibot tadbirlari bilan cheklanmasligi kerak. U rahbarlarni tayyorlash, pedagoglarning kasbiy etikasi, kadrlar siyosati, davlat xaridlari, manfaatlar to‘qnashuvi, xabar berish mexanizmlari va jamoatchilik nazoratini yagona tizimga birlashtirishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, o‘tkazilgan 113 188 nafar respondentni qamrab olgan keng ko‘lamli so‘rovnoma natijalari ta’lim tizimida korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirish uchun muayyan ijobiy asoslar mavjudligini ko‘rsatdi. Xususan, respondentlarning 57,51 foizi korrupsiyaning oldini olishda halollikni eng muhim omil sifatida baholagan; 68,71 foizi korrupsiya haqida xabar berish kanallaridan xabardor; 77,60 foizi xabar beruvchilarning huquqlari yetarlicha himoya qilinadi, deb hisoblagan; 71,38 foizi xabar beruvchilarni himoya qilish va rag‘batlantirish mexanizmlari haqida ma’lumotga ega.

Biroq mazkur ijobiy ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda institutsional xavflar ham saqlanib qolayotgani aniqlandi. Jumladan, 54,90 foiz respondent tashkilotida korrupsiya-

ga nisbatan murosasiz munosabat shakllanmaganini bildirgan; 20,34% manfaatlar to‘qnashuvi holatlarini qayd etgan; 52,63% meritokratiya tamoyili ishga qabul qilishda faqat qisman amalga oshiriladi, deb hisoblagan; 33,33% noqonuniy yig‘imlar yoki boshqa noqonuniy moliyaviy talablarga duch kelganini bildirgan.

Shu asosda quyidagi xulosaga kelish mumkin: Ta’lim tizimida korrupsiyaga qarshi immunitet – korrupsiyani rad etishga qaratilgan individual axloqiy pozitsiyaning o‘zi emas, balki halollik va adolat qadriyatlari, huquqiy xabardorlik, korrupsiyaga qarshi xulq-atvor, shaffof va hisobdor boshqaruv hamda jamoatchilik ishtirokining integratsiyasi asosida shakllanuvchi shaxsiy-ijtimoiy va institutsional tizimdir.

Shundan kelib chiqib, korrupsiyaga qarshi immunitetni shakllantirishning ustuvor yo‘nalishlari sifatida quyidagilarni taklif etish mumkin:

– ta’lim muassasalari rahbarlarining korrupsiyaga qarshi boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish;

– ishga qabul qilish, lavozimga ko‘tarish va rag‘batlantirishda meritokratiya mexanizmlarini kuchaytirish;

– manfaatlar to‘qnashuvini aniqlash va boshqarishning ichki mexanizmlarini takomillashtirish;

– korrupsiya haqida xabar berish kanallarini sodda, xavfsiz va omma uchun tushunarli qilish;

– xabar beruvchilarni himoya qilish mexanizmlari haqida tizimli axborot berish;

– maktab byudjeti, davlat xaridlari va boshqa boshqaruv qarorlari bo‘yicha ochiqlikni kuchaytirish;

– ota-onalar va jamoatchilikning ta’lim muassasasi boshqaruvidagi ishtirokini oshirish;

– pedagogik ta’lim va rahbarlar malakasini oshirish dasturlariga korrupsiyaga qarshi immunitetni rivojlantirish modullarini kiritish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hallak J., Poisson M. Corrupt Schools, Corrupt Universities: What Can Be Done? Paris: UNESCO International Institute for Educational Planning, 2007. - 318 p.

2. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. Governance Matters III: Governance Indicators for 1996-2002. World Bank Policy Research Working Paper No. 3106. Washington, D.C.: World Bank, 2003. - 116 p.

3. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. Governance Matters III: Governance Indicators for 1996, 1998, 2000 and 2002 // The World Bank Economic Review. - 2004. - Vol. 18, No. 2. - P. 253–287. URL: https://www.researchgate.net/publication.

4. OECD. Education for Public Integrity: Teaching on Anti-Corruption, Values and the Rule of Law. Paris: OECD Publishing, 2018. - 94 p.

5. Hallak J., Poisson M. Governance in Education: Transparency and Accountability. Paris: UNESCO-IIEP, 2006. - 427 p.

6. Huss O., Keudel O. Open Government in Education: Clarifying Concepts and Mapping Initiatives. Paris: UNESCO-IIEP, 2020. - 180 p.

7. UNESCO; UNODC. Empowering Students for Just Societies: A Handbook to Teach Integrity in Secondary Schools. 2024.

8. O‘zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-419-son, 2017-yil 3-yanvar.

Bosh muharrir:
Mahmudov Sarvar Yuldashevich

Bosh muharrir o‘rinbosari v.v.b.;
Mas’ul kotib:
Suyarova Lutfiya Muxiddinovna

TAHRIR HAY’ATI:
Xilola UMAROVA, E’zozxon KARIMOVA, Risboy JO‘RAYEV, Xolboy IBRAGIMOV, G‘ayrat SHOUMAROV, Ulug‘bek INOYATOV, Oynisa MUSURMONOVA, Shukurullo MARDONOV, Saidaxbor BULATOV, Barno ABDULLAYEVA, Dilyara SHARIPOVA, Lola MO‘MINOVA, Maqsudjon YULDASHEV, Nilufar ISAQULOVA, Mirodiljon BARATOV, Muhabbat MIRSALIYEVA, Bahodir MA’MUROV, Zair TAXIROV, Sharibboy ERGASHEV, Shaxnoza XALILOVA

Tahririyat manzili:

Toshkent shahar Shayhontoxur tumani Navoiy ko‘chasi, 30-uy.
E-mail: xalq_talimi@xtv.uz Tel: (90)994-77-88, (93)528-90-47, (97)776-33-70
t.me/xalqtalimi_jurnali. http://t.me/xalq_talimi_jurnali.

Jurnalga yuborilgan maqolalarga javob qaytarilmaydi, jurnalda e’lon qilingan maqolalardan olingan matnlar ‘‘Xalq ta’limi’’ ilmiy-metodik jurnalidan olindi, deb ko‘rsatilishi shart.

Jurnal 2015-yil 20-martdagi 214/2-sonli qarori bilan OAK ilmiy nashrlari ro‘yxatiga kiritilgan.

“TAFAKKUR NASHRIYOTI” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Toshkent shahri, Shayhontoxur tumani, Navoiy ko‘chasi, 30-uy

Bosishga ruxsat etildi: __.__.____-y. Qog‘oz bichimi 70x100 1/16. Ofset bosma usuli.
Shartli b.t. 12,0. Adadi __ ___ nusxa. – buyurtma.
Bahosi kelishilgan narxda.

Ushbu songa mas’ul – Muhammad Xurshida Tolibovna

Jurnalga taqdim etilgan barcha materiallar https://rustxt.ru/antiplagiat sayti hamda https://t.me/check_antiplagiat_bot da monitoring qilinadi.

© “Xalq ta’limi” jurnali, 2026.